

Igor BAKA

Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 – október 1940)

BAKA, Igor: Rise and creating of the Slovak army (March 1939 – October 1940). In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 207-227.

Author of this study tries to scratch some aspects of development of Slovak army 1939 – 1940. In the centre of attention is army construction until his reorganization in October 1940 accordance in German model applied until the year 1944. As well he analyses the questions regarding training, education, construction of staff of officers, staff sergeant, national army structure, problemacy connected with education of army. Great attention is devoted to a Slovak-Hungarian armed conflict in March 1939.

Problematika budovania slovenskej armády zatiaľ nebola komplexnejšie spracovaná¹. Obmedzený priestor neumožňuje analyzovať rovnomerne všetky aspekty tejto problematiky, niektoré preto len načrtávam, iné si vôbec nevšímam (začiatky odboja v armáde, účasť slovenskej armády na ťažení proti Poľsku²), vyžadovali by si samostatnú pozornosť.

Začiatky budovania slovenskej armády sprevádzali viaceré problémy. Keďže nemecká armáda po obsadení Čiech a Moravy postupovala aj na Slovensko, uskutočnila tu rozsiahlu konfiškáciu materiálu a výzbroje. Bolo potrebné zabezpečiť odsun vojakov – Čechov do Protektorátu Čechy a Morava (tiež osôb príslušných do Karpatskej Ukrajiny – do roku 1938 Podkarpatskej Rusi), prevziať veliteľstvá a úrady po čs. armáde. Počet slovenských dôstojníkov (išlo najmä o nižších dôstojníkov) a rotmajstrov však bol veľmi nízky, čo na druhej strane ponúkalo možnosť rýchlej kariéry. Podľa rozhodnutia nového ministerstva národnej obrany (MNO), mali prevziať u všetkých útvarov a služieb velenie služobne najstarší dôstojníci slovenskej národnosti. Tam kde chýbali, zostali vo funkcii dovtedajší veliteľia.³

-
- 1 Prvou sondou do problematiky boli niektoré štúdie P. Šimuniča, ktorý však ešte nedisponoval dostatočným množstvom archívnych materiálov.
 - 2 Túto problematiku som spracoval v monografii *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava 2006.
 - 3 Odvolaní veliteľia mali zostať pri útvaroch k dispozícii novým veliteľom. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Krajské vojenské veliteľstvo Brati-

Budovanie armády v prvých dňoch existencie Slovenského štátu komplikovalo jeho labilné zahranično-politické postavenie. Dôležitým faktorom bol vývoj na Karpatskej Ukrajine, ktorú okupovalo Maďarsko so súhlasom Nemecka. Maďari si pritom otvorili nebezpečný smer vojenského úderu. Slovenský štát sa tak ocitol v komplikovanej situácii, keďže nemal doriešené vzťahy s Nemeckom (ktoré nemalo jasnú predstavu o jeho budúcnosti) a v pozadí stálo nevypočítateľné Poľsko. V tejto súvislosti vydal minister národnej obrany pplk. gšt. Ferdinand Čatloš (súčasne bol aj na čele Krajského vojenského veliteľstva – KVV), už 15. marca rozkaz pre nových veliteľov V. a VII. zboru. Veliteľ VII. zboru v Banskej Bystrici mjr. pech. Ján Imro mal vypracovať plán zabezpečenia hraníc proti Maďarsku, veliteľ V. zboru v Trenčíne mjr. gšt. Štefan Jurech proti Poľsku. MNO mobilizovalo tiež prvý sled zálohy (ročníky 1932 – 1936). V dôsledku problémov, ktoré nastali po rozpade čs. armády, sa mobilizácia týkala len východoslovenských okresov. Súčasne bol nový veliteľ VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. Augustín Malár vymenovaný za veliteľa východnej skupiny a poverený obranou východného Slovenska.

V tejto situácii vypukol 23. marca maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt. Deň predtým Maďarsko získalo súhlas Nemecka s korekciou hraníc Karpatskej Ukrajiny smerom na západ (10 – 15 km) pre údajné dopravné a iné potreby. Do dnes sa slovenskí historici nevedia zhodnúť na tom, či v prípade, ak by nenarazili na odpor, Maďari neplánovali napriek nesúhlasu Nemecka postupovať až po Poprad.⁴ Maďarská armáda začala postupovať skoro ráno vo viacerých smeroch, v dvoch hlavných prúdoch. Agresor sa na mnohých miestach zmocnil pohraničných stanovišť bez boja. Pohraničné oddiely boli rad za radom odzbrojované, bez ťažkých zbraní nedokázali klásť odpor. Maďarská armáda prenikla asi 10 – 20 km do slovenského vnútrozemia, kde sa zastavila.⁵

slava (január – jún 1939) (KVV), škatuľa 6, 6-36-1, rozkaz veliteľstva 9. divízie z 15. 3.

- 4 Bližšie pozri CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 2, s. 39-58; Porovnaj s polemikou na túto štúdiu od L. Deáka, ktorá vyšla v nasledujúcom čísle časopisu *Vojenská história*.
- 5 Bližšie pozri KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (1. časť). In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 103-105; Maďarská armáda disponovala 3 pešími a 2 jazdeckými plukmi, 3 hraničiarskymi a 3 cyklistickými prápormi, jedným motorizovaným a jedným prieskumným práporom. Okrem nižších spojovacích, ženijných a technických jednotiek mala značné sily letectva a delostrelectva. CSÉFALVAY, F.: c.d., s. 52-53.

Maďarská agresia vyvolala na Slovensku vlnu odporu. Odhodlanie brániť mladý štát urýchlilo formovanie jeho armády. Avšak v rozkaze veliteľa VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. A. Malára, ktorý vyšiel 23. marca o 20.00 hod. sa konštatuje, že „dotyk s nepriateľom na fronte nie je nikdy naviazaný. Takmer nikde sa nevystrelilo“. Bojaschopnosť slovenských jednotiek bola obmedzená nedostatkom dôstojníkov i mužstva. Armáda preto musela využiť aj služby českých dôstojníkov. Malárov rozkaz (vyšiel na základe rozkazu ministra národnej obrany F. Čatloša) nariadil ofenzívne akcie od skorého rána 24. marca, s cieľom dosiahnuť pôvodné hranice. Nariadil tiež ponechať zálohu na obranu južného smeru Košice – Prešov, (prešovská skupina – asi 700 mužov a 4 batérie delostrelectva, veliteľ mjr.pech. Michal Širica⁶), čím podľa Čatloša spôsobil trieštenie síl.⁷ Slovenské jednotky začali útok o 4. 30 hod. Na všeobecnom operačnom smere Michalovce – Sobrance zaútočila zemplínska (michalovská) skupina (stanovište veliteľstva – SV – Michalovce) na čele s dobrovoľníkom kpt. v zál. Štefanom Haššíkom. Zložená bola z pešieho pluku (p.pl.) 20, I/16 práporu, jednej ľahkej a dvoch hrubých batérií, neskôr z roty doprovodných zbraní. V Michalovciach bol ako záloha p.pl. 37. Úlohou skupiny bolo zmocniť sa priestoru Sobrance – Tibava a prenasledovať nepriateľa po štátnu hranicu. Hlavný útok skupina viedla na smere Jovsa – Nemecká Poruba (dnes Poruba pod Vihorlatom) – Jasenov – Tibava. Maďarov však prinútila urobiť len minimálne korekcie obsadenej čiary. Na severe mala útočiť stakčínska skupina mjr. Matejku (SV – Snina): III/16 prápor, spolu asi 600 mužov, jedna delostrelecká batéria. Útok sa realizoval dvomi prúdmi: prvý na Daru – Ulič, druhý zo Stakčina na Ubľu. Aj tu však došlo len k menším korektúram dobytého územia.⁸

Ochranu východných hraníc sa zúčastnila tiež Hlinkova garda (HG) a čiastočne aj četníctvo. Potrebu zaradiť HG do obranných akcií si vyžiadal okrem iného chaos v evidencii záložníkov po rozpade čs. útvarov. HG sa starala tiež o propagandu a plnila úlohy politickej polície. Predstavitelia armády si však sťažovali na slabú disciplínu gardistov. Napriek viacerým pochvalám, bolo veľa takých čo sa brannej pohotovosti vyhýbali. 29. marca preto MNO nariadilo nepovažovať viac gardistov – vojakov za dobrovoľníkov, ale za záložníkov. Keďže HG sa postupne vymykala spod kontroly (dopúšťala sa tiež výtržností najmä proti Židom a Čechom, exponentom rozpustených strán), vláda čoskoro presadila jej odzbrojenie. Tým sa mala zvýšiť prestíž armády, mocenského aparátu a utlmiť jej mocenské aspirácie.⁹

6 KATREBA, Z.: c.d., s. 104-105, 107.

7 ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš. Bratislava 1998, s. 40.

8 KATREBA, Z.: c.d., s. 105-107.

Na podporu pozemných vojsk zasiahlo tiež slovenské letectvo. Túto otázku nebudem bližšie rozoberať, je všeobecne známe, že utrpelo značné straty tak na ľudských životoch, ako aj materiály.¹⁰ Jeho tragickú bilanciu zavážilo bombardovanie a ostreľovanie letiska v Spišskej Novej Vsi 24. marca maďarským letectvom.

Celý konflikt muselo už 24. marca pacifikovať Nemecko. Už vo večerných hodinách dostal pplk. gšt. A. Malár rozkaz zastaviť boje. Tie však pokračovali aj 25. marca. Zo slovenskej strany sa zdôvodnili neskorým predaním rozkazov. K bojovým stretom však dochádzalo aj v nasledujúcich dňoch a to aj tam, kde sa predtým nebojovalo. Slovenskí obrancovia mali udržať pozície, v prípade ich straty sa pokúsiť o ich znovudobytie. Niektoré incidenty však mala na svedomí nedisciplinovaná HG. Medzitým sa na východ presúvali posily. 27. marca mala stakčinská skupina (Veliteľ (V) – od 31. marca škpt. pech. František Krakovský, neskôr škpt. Heidler) 28 dôstojníkov, 4 rotmajstrov, 1216 mužov. Zemplínska skupina (V – od 25. marca pplk. jazd. František Pouska, od 1. apríla mjr. pech. Ladislav Bodický) mala 101 dôstojníkov, 14 rotmajstrov, 5355 mužov. Prešovská skupina mala k 29. marcu asi 3800 mužov. Medzitým slovenská vládna delegácia pricestovala do Budapešti, kde rokovala s predstaviteľmi maďarskej vlády. Je známe, že bez nemeckej podpory Slovensko stratilo územie s vyše 40 tisíc obyvateľmi. Išlo pritom takmer výlučne o obyvateľstvo slovenskej, rusínskej, resp. ukrajinskej národnosti.

1. apríla 1939 vydal veliteľ VI. zboru pplk. gšt. Malár rozkaz, podľa ktorého mala byť „východoslovenská fronta“ bránená len jednotkami prezenčného ročníka 1937 a 5 záložnými ročníkmi (1936 – 1932). Demobilizácia prebehla 17. apríla 1939. Hranice mala ďalej chrániť len mierová armáda, prehradením najdôležitejších smerov. Ostatné pásmo sa malo strážiť s pomocou četníkov, finančnej stráže a neozbrojených gardistov. Bola tiež vytvorená ďalšia skupina (V – mjr. pech. Pavol Kuna, SV – Spišská Nová Ves), ktorá mal prehradiť smery západne od prešovskej skupiny až po smer Plešivec – Revúca. Tieto opatrenia mali platiť do 22. apríla.¹¹ Incidenty na východných hraniciach

9 KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993. Bratislava 1993, s. 34-46.

10 ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 74-91; RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. časť. Bratislava 1997, s. 19-31; PETRÍK, J. Spišská tragédia. Martin 1999.

11 KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (3. časť). In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 4, s. 78-95.

však neprestávali a preto MNO 21. apríla nariadilo jednotlivým vyšším jednotkám (ich veliteľstvá vznikali od polovice apríla v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove na báze rušených divízií) plnú bojovú pohotovosť druhého ročníka prezenčnej služby a posilnenie obrany na východe pohotovostnými skupinami (jedna resp. dve rotý pechoty + úmerná časť špecialistov). Tie mali okamžite zareagovať na útok nepriateľa z ktoréhokolvek smeru. Vojsko posilnilo tiež finančnú stráž (spolu 667 mužov).¹² Tieto opatrenia platili pravdepodobne až do začiatku mája.¹³

Organizáciu slovenskej armády vláda schválila 2. mája 1939. Skladala sa z najvyššieho veliteľa brannej moci, MNO, ktorému podliehali 3 Vyššie veliteľstvá (VV): VV 1 (SV – Trenčín, V – plk. pech., od 17. mája gen. II. tr. Anton Pulanich), VV 2 (SV – Banská Bystrica, V – plk. del., od 17. mája gen. II. tr. Alexander Čunderlík), VV 3 (SV – Prešov, V – pplk. gšt., od 17. mája plk. gšt. Augustín Malár) a priamo niektoré útvary, jednotky a orgány služieb. Najvyšším veliteľom bol podľa ústavy prezident, ktorým sa v októbri stal Jozef Tiso. Mal právo vyhlásovať brannú pohotovosť štátu a so súhlasom Snemu SR vypovedať vojnu a uzatvárať mier. Ministrom národnej obrany bol Ferdinand Čatloš (v apríli div. gen., od 17. mája gen. I. tr.). MNO sa skladalo z troch odborov a z Hlavného vojenského veliteľstva (HVV). Hlavným vojenským veliteľom bol tiež gen. F. Čatloš. HVV sa skladalo zo Štábu hlavného vojenského veliteľa. Náčelníkom štábu bol mjr. gšt. Štefan Jurech (od 17. mája pplk. gšt.), podnáčelníkom škpt. gšt. E. Novotný (od 17. mája mjr. gšt.).¹⁴ Už 14. augusta však bol náčelníkom štábu menovaný mjr. gšt. Emil Novotný a podnáčelníkom mjr. gšt. Karol Pekník. Každý však mal na starosti inú agendu. Pplk. gšt. Š. Jurech sa stal generálnym sekretárom obrany štátu.¹⁵ Druhú zložku HVV tvorili velitelia zbraní a služieb. Samotné KVV bolo zrušené až v októbri.¹⁶

12 VHA Bratislava, f. KVV, škatuľa 1, 1-33-9, telegram KVV z 21. 4. 1939; 1-34-12; 1-40-10; 1-43-4.

13 Počet padlých počas konfliktu na slovenskej strane (od 14. 3. do 17. 4.) sa vyšplhal na 21 vojakov (včítane Finančnej stráže, HG a nehôd) a 8 civilov (zahynuli počas bombardovania letiska v Spišskej Novej Vsi). Najviac padlých (celkovo 21) bolo celkom logicky 23. – 24. marca 1939. Na maďarskej strane bolo do večera 26. marca 20 mŕtvych a 48 zranených. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Hlavné vojenské veliteľstvo (MNO – HVV), škatuľa 76, č.j. 211 343, zoznam padlých; CSÉFALVAY, F.: c.d., s. 57.

14 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940, I. časť, škatuľa 1.

15 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 25, č.j. 204 628.

16 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie č. 270 z 24. 10. 1939.

Zložky armády sa členili na zbrane a služby. Výstavbu útvarov a jednotiek zbraní determinoval nedostatok dôstojníkov, čo sa prejavilo napr. pri rozhodnutí vytvoriť aj samostatné pešie prápory (SP), namiesto ďalších plukov. Podľa zbraní sa armáda členila:

Pechota – 5 peších plukov (tri pešie prápory, jeden náhradný), 6 SP, cyklistický prápor, prápor útočnej vozby, oddiel pozemnej obrany proti lietadlám (OPOPL), prápor kanónov proti útočnej vozbe (PKPÚV); **Letectvo** – letecký pluk (skladal sa z troch perutí, jednej náhradnej, leteckého skladu); **Ženíjné vojsko** – ženijný pluk; **Jazdectvo** – tri jazdecké koruhve a tri vozatajské eskadróny – v auguste boli reorganizované na tri jazdecké priezvedné oddiely (JPO)¹⁷; **Delostrelectvo** – delostrelecké pluky (del. pl.) 1, 2, 3, 4, 51 (motor.), 52, 153 (protilietadlový); **Automobilové vojsko** – automobilový pluk; **Telegrafné vojsko** – tri telegrafné prápory.

Služby mala armáda duchovnú (katolícka a evanjelická), zbrojnú, zdravotnícku, intendantčnú, veterinárnu, remontnú, stavebnú, doplnovaciu, justičnú, vojensko-železničnú.

Vyšším veliteľstvám boli podriadené nasledujúce útvary a jednotky zbraní.

VV 1 – p.pl. 4 (SV – Bratislava), 5 (SV – Nitra), del. pl. 1 (SV – Bratislava), jazdecká koruhva 1 (SV – Bratislava), vozatajská eskadróna 1 (SV – Bratislava), ženijná rota 1 (SV – Hlohovec), telegrafný prápor 3 (SV – Trnava), automobilový oddiel 1 (SV – Trenčín), letka 10 (SV – Nitra).

VV 2 – p.pl. 3 (SV – Zvolen), SP I (SV – Banská Štiavnica), SP II (SV – Revúca), SP III (SV – Nová Baňa), SP IV (SV – Rimavská Kokava), del. pl. 2 (SV – Banská Bystrica, neskôr Ružomberok), jazdecká koruhva 2 (SV – Nitra), vozatajská eskadróna 2 (SV – Zvolen), ženijná rota 2 (SV – Banská Bystrica), telegrafný prápor 1 (SV – Turčiansky Svätý Martin), automobilový oddiel 2 (SV – Banská Bystrica), letka 16 (SV – Zvolen).

VV 3 – p.pl. 1 (SV – Levoča), p.pl. 2 (SV – Prešov), SP V (SV – Michalovce), SP VI (SV – Trebišov), del. pl. 3 (SV – Prešov), del. pl. 4 (SV – Kežmarok), jazdecká koruhva 3 (SV – Humenné), vozatajská eskadróna 3 (SV – Prešov), ženijná rota 3 (SV – Michalovce), telegrafný prápor 2 (SV – Prešov), automobilový oddiel 3 (SV – Prešov), letka 13 (SV – Spišská Nová Ves).

Čo sa týka služieb, každému VV bola podriadená zbrojnica a muničný sklad, proviantný sklad a vojenská nemocnica. Pozorovacie letky, ženijné roty a automobilové oddiely mali týmto VV podliehať len po stránke taktického použitia a oblasti. Po stránke veliteľskej a správnej podliehali príslušnému veliteľstvu pluku.

17 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 2, č.j. 24147/39.

Útvary a jednotky zbraní podriadené priamo MNO: cyklistický prápor (SV – Turčiansky Sv. Martin), prápor útočnej vozby (SV – Turčiansky Sv. Martin), del.pl. 51 (SV – Nitra), del.pl. 52 (SV – Ružomberok), letecký pluk (SV – Piešťany), protiletadlový del.pl. 153 (SV – Bratislava), ženijný pluk (SV – Bratislava), automobilový pluk (SV – Banská Bystrica), OPOPL (SV – Vajnory), PKPÚV (SV – Hlohovec).

Orgány služieb podriadené priamo MNO: Ústav remontnej služby v Horných Motešiciach, Ústredná zbrojnica v Trenčíne, Zdravotnícky sklad v Liptovskom Sv. Mikuláši, vojenské kúpeľné ústavy (Piešťany, Trenčianske Teplice), Voj. ústav pre choroby duš. a nerv. v Trnave, Voj. liečebný ústav v Matliaroch, Hlavný odevný a lôžkový sklad vo Vrútkach, Vojenská továreň v Zemianskych Kostofanoch, Vojenská továreň v Žiline, zbrojný technický úrad (Považská Bystrica, Dubnica/Váhom), Vojenský zemepisný ústav v Harmanci, Armádny muničný sklad v Novákoch, Vojenský súd v Bratislave, Hlavný vojenský súd v Bratislave, Vojenský prokurátor v Bratislave, Hlavný vojenský prokurátor v Bratislave, Vojenská väznica v Bratislave, Vojenská trestnica v Bratislave, Automobilná zbrojovka v Trenčíne, Vojenský sklad máp v Ružomberku, Vojenské lesné podniky v Malackách, Vojenská vlečná železnica v Trenčíne, Železničné traťové veliteľstvo v Bratislave, doplnňovacie okresné veliteľstvá.

Tieto orgány služieb podliehali veliteľsky a správne MNO a oblastne príslušnému VV. Letecký pluk, protiletadlový delostrelecký pluk 153, ako aj OPOPL podliehali veliteľovi letectva a obrany proti lietadlám na HVV, napriek tomu, že patrili do iného druhu zbrane. Organizovala sa tiež doplnňovacia služba. Vzniklo sedem doplnňovacích okresov so sídlami v Bratislave, Banskej Bystrici, Levoči, Liptovskom Sv. Mikuláši, Nitre, Prešove, Žiline.¹⁸ Jej organizácia však bola naďalej založená na rakúsko-uhorskom systéme doplnňovania. Najväčšími nedostatkami tejto organizácie bola kmeňová príslušnosť záložníkov, teda priradenie záložníka k tomu útvaru, v ktorom naposledy slúžil a štatút domovskej príslušnosti záložníka, ktorý sa mal zhodovať s trvalým bydliskom záložníka. To však bolo pri častej migrácii obyvateľstva za prácou problematické, keďže záložníci si neplnili ohlasovaciu povinnosť. Reorganizovaná bola doplnňovacia služba až v roku 1941.¹⁹

O charaktere a veľkosti formujúcej sa slovenskej armády sa rozhodovalo na rokovaníach s Nemeckou vojenskou komisiou (DMK – Deutsche Militärkommission), ktorá prišla do Bratislavy už v máji 1939 pod vedením genpor.

18 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 10, č.j. 201541, reorganizácia armády.

19 KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 87-100.

Franza Barckhausena. V dôsledku príprav na vojnu proti Poľsku sa rokovania urýchlili, zásadné požiadavky však Nemci presadili. Tieto rokovania determinovala snaha Nemcov využiť územie Slovenska ako nástupný priestor pri predpokladanom útoku proti Poľsku.

V súvislosti s prítomnosťou nemeckých útvarov na Slovensku boli dôležité najmä rokovania o charaktere ochranného pásma, po prvýkrát definovanom v ochrannej zmluve z 23. marca 1939. Zmluva o ochrannom pásme bola nakoniec urýchlene uzavretá 12. augusta 1939. Podľa zmluvy východná hranica pásma sa od Nového Mesta nad Váhom na sever posunula až k západnému brehu Váhu, ďalej na sever postupovala pozdĺž západného brehu rieky Kysuca až k hraniciam s Poľskom. V tomto priestore mohla pôsobiť nemecká armáda, ktorá tu disponovala rozsiahlymi právomocami na úkor slovenskej armády. V prípade vojenskej nevyhnutnosti mohli Nemci používať aj niektoré dopravné komunikácie v blízkosti pásma a mestá v ich okolí na ubytovanie vojakov.²⁰ Na zmluvu o ochrannom pásme ešte nadväzovala Zmluva o demontáži a odvoze zariadení na výrobu a skladovanie bojových látok z 18. augusta. Slovenská armáda bola takmer úplne zbavená možnosti vlastniť a produkovať bojové chemické látky. Na druhej strane presadila dohodu, podľa ktorej mala nemecká strana poskytnúť aspoň čiastočnú náhradu za odvezené zariadenia a látky.²¹

Spomenúť treba tiež rokovanie o konfiškácii vojenského materiálu a odškodnení zaň, ako aj o veľkosti slovenskej armády. Nemci navrhovali 25 tisíc mierového stavu a iba 50 tisíc vojnového stavu. S vojnovým stavom však slovenská strana nesúhlasila a navrhovala 150 tisíc. Hitler sa nakoniec v auguste 1939 rozhodol, pravdepodobne v súvislosti s blížiacou sa vojnou, ponechať zbrane pre 125 tisíc mužov a pre ďalších 25 tisíc ako náhradu úbytku. 18. augusta bola podpísaná dohoda o budovaní slovenskej brannej moci. Nadpočetná vojenská výzbroj nachádzajúca sa na slovenskom území mala slúžiť na zásobovanie slovenskej armády, v budúcnosti sa už čs. zbrane nemali vyrá-

20 Pozri napr. HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a vťahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku. In: Zborník Múzea SNP 12. Banská Bystrica 1987, s. 39-55; KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava 1987; KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava 1986; TULKISOVÁ, J.: Slovensko-nemecké vzťahy v dokumentoch OKW/Ausland (Vzťahy medzi vojnovou Slovenskou republikou a nacistickým Nemeckom v roku 1939). (Diplomová práca.) Bratislava 2006.

21 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: Vojenská história, roč. 10, 2006, č. 3, s. 90-98.

bat' a slovenská armáda sa mala prezbrojiť nemeckými zbraňami. Otázka odškodnenia za vyvezený vojenský materiál sa vyriešila až v roku 1940, kedy sa slovenská strana vzdala nároku na vyvezený majetok, resp. ten sa prirátal na slovenský podiel na československom štátnom dlhu.

Dôstojnícky a rotmajstrovský zbor slovenskej armády sa od začiatku potýkal s problémami pre odsun väčšiny Čechov. Pre nedostatok dôstojníkov bol v aktívnej službe ponechaný aj jediný generál čs. armády slovenskej národnosti div. gen. Rudolf Viest (od 17. 5. gen. I. tr.), napriek jeho politickej nespoľahlivosti a žiadosti o preloženie do výslužby.²² Je známe, že už krátko po vypuknutí druhej svetovej vojny emigroval a pridal sa k čs. odboju. Postoj slovenských dôstojníkov bol nejasný, keďže predtým sa od nich vyžadovala jasná československá orientácia. Gen. F. Čatloš preto na porade veliteľského zboru 22. júna od každého príslušníka armády žiadal štátnu spoľahlivosť. Vyzval pritom každého, kto odmietal slúžiť novému režimu, aby z armády odišiel. Vyzdvihol pritom pripravenosť Slovenska na samostatnosť. Operoval však aj teóriou menšieho zla: „*Teraz musíme pracovať pre seba a plniť vôľu Nemecka, ktoré nás ochraňuje...*“²³ Túto otázku nechcem bližšie analyzovať, je však známe, že v armáde bola situácia, napriek prvým odbojovým tendenciám, pomerne pokojná, väčšina dôstojníkov sa uspokojila s možnosťou rýchlej kariéry. Celkovo k 15. júlu mala armáda 536 dôstojníkov Slovákov, 117 Čechov, 27 Nemcov, 24 Rusov a Rusínov – (spolu 704). Rotmajstrov Slovákov bolo 408, Čechov 138, Nemcov 23, Rusov a Rusínov 4 – spolu 573.²⁴ V dobových dokumentoch sa však nespomínajú gážísti maďarskej národnosti, keďže na tých sa robil nátlak aby prijali slovenskú národnosť. Napriek nariadeným problémom Čatloš sa staval proti zasahovaniu politickej moci do personálnych záležitostí armády. Postupne sa presadilo, že vojaci z povolania nesmeli byť príslušníkmi žiadnej politickej strany. Čatloš sa snažil odolávať tiež tlakom HSLŠ, ktorá chcela odobrovať návrhy na povyšovanie, pričom ako dôležitý argument uvádzal nedostatok dôstojníkov.²⁵

S výstavbou dôstojníckeho a rotmajstrovského zboru úzko súviselo jeho národnostné zloženie. Podľa dohody zo 17. mája, ktorou sa upravoval pomer Čechov v štátnych službách na Slovensku, mali byť nenahraditeľní štátni

22 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, škatuľa 1, č.j. 1/39.

23 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 76, č.j. 211 265, zápis z porady.

24 Pred povýšením ešte bolo 230 ašpirantov, dôstojníkov teda malo byť 934. K tomu ešte mali pribudnúť prijímaní Nemci. VHA Bratislava, f. Kabinet ministra 1939 – 1944, škatuľa 4, inventárne číslo (inv. č.) II/3.

25 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 28, inv. č. 133.

zamestnanci pokladaní za vypožičaných od vlády Protektorátu. Prepustení mohli byť vždy k 30. júnu každého roku. Okrem toho slovenská vláda rozhodla, aby odborníci, ktorí sa asimilovali a najmä tí, čo mali za manželky Slovenky, mohli byť na Slovensku ponechaní na trvalo, ak neboli politické námietky. K 18. marcu bolo v slovenskej armáde 326 dôstojníkov a 269 rotmajstrov českej národnosti, k 1. júlu už len 117 dôstojníkov a 138 rotmajstrov. Po 1. januári 1940 to bolo už len 38 dôstojníkov a 15 rotmajstrov.²⁶ Podľa správy z apríla 1940 MNO nemalo v úmysle trvale ponechať v službách armády gážístov – Čechov. V armáde však existovali aj hlasy ponechať si (pre nedostatok dôstojníkov) Čechov, ktorí mali manželky Slovenky (alebo prejavovali kladný pomer k Slovensku). Čechov však odrádzal fakt, že na veliteľské miesta boli dosadzovaní Slováci bez ohľadu na vek a hodnosť. V januári 1941 bolo rozhodnuté ponechať na Slovensku na neurčito (s možnosťou definitívy) 42 dôstojníkov (s rotmajstrami a civilmi 50 osôb). Proti definitíve sa postavil predseda vlády Vojtech Tuka. Neodmietal predstavu ponechania českých dôstojníkov na trvalo v armáde, tá sa však nemala dopredu viazať presným výberom dôstojníkov, ich charakterové vlastnosti sa ešte mali preveriť.

Osobitné postavenie mali príslušníci nemeckej národnosti. Vládne nariadenie z 24. februára 1939 ich oslobodilo od vojenskej služby v rámci čs. armády. Po vzniku Slovenského štátu s ich vojenskou službou súhlasila aj Nemecká ríša. Pôvodne sa počítalo s existenciou nemeckého pluku. V júli 1939 sa na príslušníkov nemeckej menšiny opäť začala vzťahovať branná povinnosť. Počas vojny proti Poľsku jej príslušníci (najmä členovia Freiwillige Schutzstaffel – polovojská organizácia Deutsche Partei), od polovice septembra tvorili I. prápor pešieho pluku 35. Ten vznikol z príslušníkov Pohraničného strážneho práporu Spiš, ktorý podliehal šéfovi DMK. Časť Nemcov slúžila aj v iných jednotkách. Počiatočnú snahu sústrediť Nemcov do jednotiek s vlastným statusom však MNO oklieštilo. Na jeseň 1939 sa vytvoril nemecký peší prápor a tiež delostrelecký oddiel. Obidve jednotky sa od začiatku potýkali s nedostatkom nemeckých dôstojníkov a poddôstojníkov.²⁷ Ich veliaca a služobná reč však bola slovenská. Aby sa odlišili, nosili ich príslušníci na golieri blúzy a plášt'a malý odznak vo forme hákového kríža. Príslušníci nemeckej menšiny však mohli byť zaradení aj do iných útvarov. Napríklad časť Nemcov prezenč-

26 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 15, č.j. 167 231.

27 Bližšie pozri SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 4, s. 102-108; MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. In: Acta Historica Neosoliensia 3. Banská Bystrica 2000, s. 148-160.

nej služby bola v roku 1940 zaradená aj do pracovnej služby.²⁸ Mnohí Nemci sa už od roku 1939 dávali ilegálne naverbovať k SS. Do konca roku 1941 si túto cestu vybralo bezmála 600 dobrovoľníkov zo Slovenska.²⁹

V protipóle k postaveniu Slovákov a Nemcov v armáde bolo postavenie Židov. Tí boli diskriminovaní už vládny nariadením z 21. júna 1939, ktorým boli všetci židovskí dôstojníci, rotmajstri a mužstvo preradení z vojenskej prezenčnej služby do osobitých pracovných útvarov. Sem sa mali zaradiť tiež židovskí záložníci povolávaní k vojenskému cvičeniu. K dôslednej realizácii týchto opatrení sa pristúpilo už v septembri 1939 (čiastočne sa realizovali už skôr) v súvislosti s mobilizáciou do vojny proti Poľsku. Všetci Židia v armáde mali byť zaradení do pracovných stredísk a označení 5 cm širokou modrou páskou³⁰. Ich vojenská rovnosata mala byť bez označenia hodnosti a bez výložiek a rukávových odznakov.³¹ Tieto opatrenia sa počas vojny nestihli realizovať na všetkých záložníkoch. Preto, aby sa „vyrovnali povinnosti voči štátu“, (keďže Židia nemuseli bojovať) ministerstvo vnútra na prelome septembra a októbra robilo prípravy na realizáciu pracovných táborov pre židovských záložníkov (20 – 50 ročných), ktoré sa však nerealizovali.³² Minister národnej obrany gen. F. Čatloš komentoval realizáciu protizidovského zákonodarstva v armáde na porade veliteľského zboru v júli 1939 takto: „...už v marci tohto roku mali sme túto vec na zreteli. Zistili sme však, že pri vojsku dôstojníkov židov mnoho niet a preto sme riešenie nesúřili a vyčkávali všeobecné riešenie židovskej otázky v iných rezortoch štátnej správy.“³³

28 VHA Bratislava, f. Vecný vestník Ministerstva národnej obrany, roč. II, č. 1, 15. 1. 1940; VHA Bratislava, MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 14, inv. č. 14, č.j. 155 254.

29 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v zbraniach SS v rokoch 1939 – 1945. In: Acta Historica Neosoliensia 5. Banská Bystrica 2002, s. 176. MNO akceptovalo túto skutočnosť v novembri 1940, od kedy sa služba vo Wehrmachte a SS pre štátnych príslušníkov SR čiastočne započítavala do prezenčnej služby v slovenskej armáde. Archiwum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626707-8, nemecký preklad rozkazu MNO z 21. 11. 1940.

30 K takémuto označovaniu Židov v armáde dochádzalo už skôr. NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. (eds.): Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty. Bratislava 2004, s. 44-45, dokument 5.

31 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, inv. č. 9, č.j. 15 152.

32 NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. (eds.): c.d., s. 45-46, dokument 6; s. 47-58, dokument 8-15.

33 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 76, č.j. 211 265, zápis z porady.

Čo sa týka početných stavov armády v júli 1939 mala 29 683 mužov. Zvyšovanie počtu dôstojníkov sa dosiahlo reaktívaním, aktívaním napríklad učiteľov z územia odstúpených Maďarsku a vymenovaním z bývalých rotmajstrov. Vo februári 1940 mala armáda 1010 dôstojníkov, 812 rotmajstrov a 31 919 príslušníkov mužstva (spolu 33 741).³⁴

Po vzniku slovenskej armády došlo k zmenám v hodnostiach. Miesto kapitána a štábného kapitána sa zaviedla hodnosť stotníka, hodnosť podporučík sa zrušila. Miesto troch generálskych stupňov (brigádny, divízny a armádny) sa zaviedli dva stupne (gen. II. a I. triedy). Čo sa týka výstroja, slovenská armáda prevzala čs. uniformy i prilby. Rovnošata bola farby khaki, u príslušníkov letectva vychádzková šedomodrá, (od roku 1940 celej vzdušnej zbrane), okrem mužstva.³⁵ Označenia hodností prešlo v rokoch 1939 – 1940 určitými zmenami, na rozdiel od čs. systému, v slovenskej armáde sa umiestnili na golieroch blúz, plášťov a plášteniek. Označovali sa päťcípimi hviezdíčkami. Golierové výložky sa líšili podľa príslušnosti k stavovskému zboru a druhu zbrane, či služby.

V rámci reorganizácie armády po skončení vojny proti Poľsku (v ktorej sa odrážali skúsenosti z účasti slovenskej armády na nej) od 6. novembra sa zaviedla nová organizácia MNO. Jej účelom, okrem iného, bolo upresniť podriadenosť jednotlivých zložiek, tak aby minister prichádzal do úradného styku s čo najmenej osobami. Bola pritom vytvorená funkcia zástupcu hlavného vojenského veliteľa, ktorým sa stal gen. II. tr. Alexander Čunderlík (bol aj inšpektorom brannej moci).³⁶ Doformovalo sa zloženie útvarov a jednotiek zbraní.

Už v októbri vznikli 3 veliteľstvá divíznych oblastí (VDO): VDO 1 (SV – Trenčín, V – gen. II. tr. Anton Pulanich, od 9. 1. 1940 plk. gšt. Augustín Malár), VDO 2 (SV – Banská Bystrica, V – od 20. 10. 1939 pplk. gšt. Štefan Jurech, 1. 1. 1940 povýšený na plk. gšt.), VDO 3 (SV – Prešov, V – plk. gšt. Augustín Malár, od 9. 1. 1940 gen. II. tr. A. Pulanich). Najväčšie zmeny nastali v pechote. Keďže stúpol počet dôstojníkov bolo zrušených 6 SP a v novembri vytvorené 4 nové p.pl. (p.pl. 6 – SV – Ružomberok; p.pl. 7 – SV – Žilina; p.pl. 8 – SV – Michalovce; p.pl. 9 – SV – Poprad). P. pl. 3, 6, 9 mali byť horské. Organizačná podriadenosť plukov bola nasledovná: VDO 1: p. pl.

34 ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1941 /od vzniku po Lipowiec/. In: Armáda v dejinách Slovenska, I. časť. Bratislava 1993, s. 107; VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 5.

35 Vecný vestník MNO, roč. II, č. 1, 15. 1. 1940.

36 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 75.

4, 5 a 7; VDO 2: horské pl. 3, 6 a 9; VDO 3: p.pl. 1, 2 a 8.³⁷ Organizovaním troch peších plukov v jednej DO sa už v miery mal vytvoriť rámec pre plnú divíziu.³⁸ Upravila sa tiež organizácia peších plukov (dva prápory + strážny), ktorých súčasťou boli aj pracovné jednotky.³⁹

Zmeny nastali tiež v delostrelectve. Počet del. pl. (ak nepočítame protiletadlový) sa znížil z pôvodných 6 na 4 (zrušil sa 4. a 52.). Menilo sa tiež zloženie del. plukov. Veľké zmeny nastali tiež v prápore útočnej vozby. Už v rozkaze zo 4. novembra MNO – HVV nariadilo do práporu začleniť PKPÚV z Hlohovca. V januári resp. februári 1940 po jeho sústredení v Turčianskom Sv. Martine vznikol pluk útočnej vozby ako armádny útvar.⁴⁰ K 15. februáru 1940 pozostával z 30 dôstojníkov, 24 rotmajstrov, 12 ďalej slúžiacich poddôstojníkov, 932 vojakov. Pre potreby výcviku slúžilo 39 motocyklov, 25 osobných a 40 nákladných áut, 2 obrnené automobily (OA) vz. 27, 3 OA vz. 30, 4 tančiky a 26 tankov. Časť OA bola uvoľnená pre JPO. K výcviku slúžilo 32 KPÚV (vz. 37M), ďalšia časť bola uskladnená.⁴¹ Väčšie zmeny prebehli tiež v organizácii del. protiletadlového pluku 153. Rozkazom MNO-HVV z 24. novembra 1939 bol totiž zrušený OPOPL a jeho príslušníci prevedení práve do protiletadlového pluku. Ten sa tak organizačne rozčlenil z pôvodných troch oddielov (+ náhradný) na päť oddielov (+ náhradný).⁴²

Zložky armády sa rozčlenili na divízne a armádne. Každá divízna oblasť mala zložky zbraní a služieb. Čo sa týka zbraní, postupne sa ustálilo toto zloženie divízií: 3. pešie pluky, 1 delostrelecký pluk, telegrafný prápor, z hľadiska oblastnej a správnej pôsobnosti tiež ďalšie jednotky. Dôležitým prvkom reorganizácie bolo rozdelenie vojska na pozemné a vzdušné zbrane. Vzdušná zbraň ako samostatná zložka v armáde vynikla 1. januára 1940. Patrilo sem letectvo, protiletadlové delostrelectvo (del. pluk 153) a vzdušné spravodajstvo (oddiel vzdušného spravodajstva). K tomuto kroku došlo v snahe

37 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 1, rozkaz MNO – HVV zo 4. 11. 1939.

38 Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, bestandssignatur RW/5, Archivsignatur 441, správa nemeckého vojenského atašé v Bratislave z 9. 1. 1940.

39 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 1, rozkaz MNO – HVV zo 4. 11. 1939.

40 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 1, rozkaz MNO – HVV zo 4. 11. 1939.

41 FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939 – 1944. In: Historie a vojenství, roč. 46, 1997, č. 2, s.105-106.

42 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 53, inv. č. 75, rozkaz MNO – HVV z 24.11. 1939.

o úzku spoluprácu pozemnej protiletadlovej obrany s letectvom.⁴³ Samotný letecký pluk bol už koncom roku 1939 zrušený. Po viacerých zmenách, zväčšených reorganizáciou z 20. apríla sa sformovali I. perut' (tri pozorovacie letky), II. perut' (tri stíhacie letky), náhradná perut' (náhradná letka a hospodárska správa), Letecká škola (cvičná, školná, technická letka) podriadené priamo MNO – Veliteľstvu vzdušnej zbrane.⁴⁴

18. januára 1940 vyšiel Branný zákon SR. Názov slovenskej armády bol podľa neho branná moc. Branná povinnosť sa vzťahovala na mužov od roku v ktorom dovŕšili 20. rok do roku v ktorom dovŕšili 50 rok. Dobrovoľník sa mohol uchádzať o vstup do armády od 17 rokov. Prezenčná služba bola vojenská a pracovná a mala trvať 24 mesiacov. V pracovných jednotkách mali slúžiť muži, ktorým zdravotný stav neumožňoval nastúpiť do vojenskej služby. Predvojenský a povojenský výcvik (branná výchova) sa vzťahoval na mužov od začiatku roku v ktorom dovŕšili 17 rokov do roku v ktorom dovŕšili 50 rokov. Diskriminačný charakter mal paragraf 38, podľa ktorého „cigáni“ (tí čo žili kočovným životom alebo sa vyhýbali práci) a „židia“ nemohli byť príslušníkmi brannej moci, preto mali konať práce v osobitných skupinách.⁴⁵ V tejto súvislosti MNO nariadilo dňom 31. januára 1940 prepustiť Rómov a Židov z brannej moci bez ponechania nadobudnutých hodností.⁴⁶ Prví nováčikovia nastúpili do prezenčnej pracovnej služby 12. februára 1940 (do vojenskej už 10. januára). Boli zaradení do jednotlivých peších plukov, kde tvorili samostatné administratívne celky. Postupne boli roztriedení do dvoch skupín, a to „*árijcov prezenčnej pracovnej služby*“ a „*židov a cigánov prezenčnej pracovnej povinnosti*“. Pre ľahké rozpoznanie mali byť Židia a Cigáni označení páskami na rukávoch blúz a plášťov (Cigáni červenou a Židia belasou) a mali mať čiapky (okrúhleho tvaru) bez odznaku a rypsovej stuhu.⁴⁷

V rámci reorganizačných a dislokačných zmien došlo na prelome rokov 1939/40 tiež k zmenám v systéme zaistenia a ochrany hraníc. Po skončení

43 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 53, inv. č. 75, rozkaz MNO – HVV z 1. 12. 1939.

44 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 5, inv. č. 23, č. j. 135 288.

45 Slovenský zákonník 1940, Branný zákon č. 20.

46 BYSTRICKÝ, J.: Niekoľko poznámok k histórii Pracovného zboru MNO. In: Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945. VI. robotný prápor. Zborník materiálov z medzinárodného seminára, Bratislava 22. – 23. novembra 1995. Bratislava 1996, s. 95-96.

47 Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č. 4 (15. 2.), s. 63. V auguste 1940 vykonávalo pracovnú povinnosť 523 Židov a 593 Cigánov. VHA Bratislava, f. Kabinet ministra 1939 – 1944, škatuľa 4, inv. č. II/3.

vojny proti Poľsku figurovalo Maďarsko ako jediný potenciálny protivník. Keďže jednotky Stráže obrany štátu (SOŠ) boli v podstate nefunkčné, už v máji 1939 boli zrušené.⁴⁸ Následne bola hranica posilnená vojskom (pešími prápormi) – vznikla tak nová organizácia Pohraničná stráž, zložená z jednotiek armády a finančnej stráže. Na rozdiel od SOŠ existovala aj v čase mieru. Vláda sa tak tiež snažila spacificovať množiace sa prevádzachstvo utečencov do čs. jednotky v Poľsku. Takýto systém ochrany hraníc však viazal veľa síl mierovej armády a preto boli jednotky Pohraničnej stráže v januári 1941 zrušené a nahradili ich Poplachové oddiely.⁴⁹

Možnosti formovania operačných plánov v slovenskej armáde výrazne determinovalo postavenie Slovenskej republiky ako satelita nacistického Nemecka. Ich prvé návrhy vypracovali ešte velitelia zborov v marci 1939. Známy je však len návrh plk. gšt. A. Malára. Ten mal defenzívny charakter (proti Maďarsku), čo však zodpovedalo možnostiam armády. Proti Poľsku uvažoval len o systéme krytia hraníc, s tým, že SOŠ navrhoval nahradiť Hlinkovou gardou. Ďalšie jednotky sa mali vytvoriť až počas mobilizácie.⁵⁰ Po vojne proti Poľsku figurovalo ako jediný potenciálny protivník Slovenska Maďarsko. Operačné plány nakoniec neboli schválené (pravdepodobne pre odpor Nemecka), zachovali sa však ich návrhy z úrovne VDO 1, 2, 3 z roku 1940. Všetky mali defenzívny charakter proti Maďarsku. Veľká pozornosť sa pritom, na základe predchádzajúcich skúseností, venovala východnému Slovensku. Obranu však sťažoval fakt, že po Viedenskej arbitráži sa zúžila neveliká hĺbka územia Slovenska a musela sa zaobísť aj bez viacerých prírodných prekážok.⁵¹

Aktuálnym problémom bola výchova a výcvik dôstojníckeho zboru. Bolo treba vybudovať vojenské školstvo. Vo februári 1940 bola slávnostne otvorená Vysoká vojenná škola v Bratislave. Kritéria pre prijatie na ňu boli nasledovné: dôstojník (pechoty, jazdectva, delostrelectva, letectva) v hodnosti npor. alebo stot., vek 25 – 35 rokov, štvorročná radová služba, atď. Výučba

48 Úlohou SOŠ bola najmä ochrana hraníc a aktivizovať sa mala už v čase hroziaceho konfliktu so susednou krajinou. SOŠ mala zadržať protivníka, kým sa nesformuje obrana na hlavnom obrannom pásme a neuskutoční mobilizácia. Zdrojom jej dopĺňovania (okrem četníctva, polície, finančnej stráže) mali byť záložníci domovskou príslušnosťou v okolí četníckych staníc či oddelení finančnej stráže, ktoré jednotlivé družstvá SOŠ aktivovali.

49 Bližšie pozri BAKA, I.: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939 – 1944 (ďalej *K problematike...*). In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 3, s. 120-124.

50 VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 3, b.č.

51 BAKA, I.: *K problematike...*, c.d., s. 124-130.

mala byť trojročná. Mala dve študijné oddelenia – generálneho štábu a intendantstva. Do prvého ročníka nastúpilo 35 poslucháčov (všetci slovenskej národnosti).⁵² Odborné znalosti si rozširovali v útvaroch jednotlivých druhov zbraní a špeciálnymi kurzami. Najprínosnejšie boli stáže v Nemecku, neskôr v nemeckých vojskách na východnom fronte, či veliteľstvách a útvaroch v okupovaných krajinách Európy. 15. novembra 1939 bola otvorená tiež Vojenská akadémia v Banskej Bystrici ako vyššia stredná škola, ktorej cieľom bola výchova dôstojníckeho dorastu. Bola to dvojročná škola, ale pre nedostatok dôstojníkov bolo prvých 118 akademikov (zo 125 prijatých) vyradených už v auguste 1940.⁵³

Z ďalších stredných škôl možno spomenúť školy na prípravu nižších dôstojníkov zbraní a služieb v zálohe. Po vzniku Vojenskej akadémie, aspiranti pechoty, delostrelectva, del. protiletadlového pluku a zbrojnej služby boli školení priamo v jej oddelení pre výchovu dôstojníkov v zálohe. Školenie na týchto školách trvalo spravidla 6 mesiacov a začínalo sa v druhom roku prezenčnej služby. V letectve sa príprava nižších dôstojníkov postupne sústredila do Leteckej školy, ktorá vznikla v apríli 1940 v Piešťanoch (od 1. októbra 1940 Trenčianske Biskupice). Táto škola vyriešila problémy s roztrieštenosťou výcviku v letectve, keďže sa tu postupne pričlenili všetky zložky a formy vojenského leteckého výcviku. Do štruktúry vojenského školstva patrili aj rôzne nižšie vojenské školy. Spomenúť treba vznik Vojenskej pechotnej školy v Pezinku na jeseň 1940, ktorá predstavovala pechotné učilište. Do jej pôsobnosti spadala najmä výchova poddôstojníkov.⁵⁴

Celý systém výcviku a výchovy vo vojenských školách bol doplnený o rozličné vojenské kurzy. Okrem toho dôstojníci, rotmajstri a poddôstojníci z povolania boli vysielaní do Nemeckej ríše, kde sa oboznamovali s nemeckým výcvikom, absolvovali aj stáže pri nemeckých jednotkách v poli a na veliteľstvách okupovanej Európy.

Problémy, ktoré sa v armáde po jej vzniku (najmä v súvislosti s nedostatkom skúsených dôstojníkov a rotmajstrov) objavili, mal vyriešiť tiež kvalitný každodenný výcvik. Na mnohé nedostatky tu upozorňovala Nemecká vojenská misia na Slovensku (Deutsche Heeresmission in der Slowakei – pre pozemné vojsko), ako aj Nemecká letecká misia (Deutsche Luftwaffenmis-

52 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 53, inv. č. 75; Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava 1944, s. 84; ŠIMUNIČ, P.: Vojenské školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In: Vojenské obzory 1996, H, príloha č. 1/96, roč. 3, s. 82-87.

53 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 53, inv. č. 76.

54 Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava 1944, s. 86.

sion) ktoré tu začali pôsobiť (namiesto DMK) v októbri 1939 ako poradné orgány. Pod nemeckým dohľadom boli už v máji 1940 vytvorené tzv. vzorné roty (podľa nemeckého vzoru) pri peších a delostreleckých plukoch. Krátko na to boli zriadené vzorné roty, resp. eskadróny tiež pri pluku útočnej vozby, JPO 1, telegrafných a ženijných jednotkách. Pre jednotlivé druhy zbrane boli určení nemeckí dôstojníci – poradcovia – dočasne premiestnení na Slovensko.⁵⁵ Podstata zmien vo výcviku mala spočívať v osvojení si nemeckej disciplíny, vojenskej mentality – preklenutí bariéry medzi dôstojníkom a mužstvom. Zodpovednosť za výcvik mal niesť každý veliteľ.⁵⁶ V roku 1940 sa postupne do praxe zavádzali tiež nemecké vojenské predpisy. Veľký význam sa mal prikladať výcviku aktívnych poddôstojníkov. Výrazné nedostatky tu boli zistené (ešte v rotmajstrovskom zbore) už v roku 1939.⁵⁷ Podľa nemeckej strany jeho príslušníci mali málo rešpektu a autority pred ostatným mužstvom. Preto od nich požadovala viac iniciatívy a zodpovednosti.

Novým pomerom po vzniku samostatnej armády sa musel prispôbiť tiež charakter výchovného pôsobenia. Podľa smerníc z júla 1939 sa veľký dôraz kládol na „*národnú, náboženskú mravnú a osvetovú výchovu vojska*“, čo však bolo determinované ideologickým zameraním režimu SR. Výchovný proces mal pokračovať aj po skončení služby vo vojenských zátišiach. Ich súčasťou boli vojenské knižnice „očistené“ od kníh nevhodných „*duchu slovenskej armády*.“ V smerniciach na rok 1940 však už bol výchovný proces rozpracovaný detailnejšie. Do prednášok patrili témy z rôznych oblastí života, z histórie Slovenska (prispôbené ľudáckemu výkladu), zo zemepisu, zdravotvedy a národohospodárstva, tiež sa precvičovalo čítanie, písanie, počítanie. V rámci výchovných zamestnaní sa počúval vojenský rozhlas, od 1. januára 1940 vychádzal časopis Slovenské vojsko. Vo výcvikovom roku 1940/41 sa už po prvý raz dôraznejšie poukazuje na potrebu usmernenia výchovy podľa odporúčaní Nemeckej vojenskej misie. Postupne sa pozornosť začala čoraz viac sústreďovať na telovýchovu, rozvíjal sa armádny šport.⁵⁸

S výcvikom súvisela tiež otázka predvojenskej a povojenskej brannej výchovy (BV). Ako je známe, tá mala byť organizovaná Hlinkovou gardou (jej

55 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 19, č.j. 159 977.

56 AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626803, s. 627 023-35, správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od apríla do septembra 1940.

57 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 53, inv. č. 75.

58 ŠUMICHRASŤ, P.: Výchovná práca v slovenskej armáde v zázemí v rokoch 1939 – 1944. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 2, s. 26-42; BUČKA, P.: Šport v armáde Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 3, s. 131-139.

súčasťou bola až do júla 1940 aj Hlinkova mládež), v prípade nemeckej menšiny prostredníctvom Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend. Kompetencie HG pri organizovaní BV mali zvýrazniť jej postavenie a význam ako akejsi kostry národa. BV pritom mala mať od začiatku okrem vojenského výcviku a teoretickej odbornej prípravy tiež ideologický rozmer vo forme aktuálnych prednášok z dielne ľudáckej propagandy. Mala totiž zjednocovať národ na báze „národnej ideológie“. Tí, ktorí neboli schopní absolvovať výcvik, mali ako náhradu vykonávať rôzne všeužitočné práce. BV sa mala organizovať 2 – 3 hod. týždenne. Mala však aj diskriminačný charakter. Židia a Cigáni boli namiesto BV zamestnávaní 6 hodín týždenne na prácach. Armáda nemala dostatok dôstojníkov a poddôstojníkov na organizovanie BV. Mala však na starosti výcvik inštruktorov – cvičiteľov. V jej kompetencii zostali tiež vysoké školy.

S realizáciou BV sa začalo už v januári 1940. Od začiatku ju však komplikovali problémy s materiálnym zabezpečením cvičencov, s výcvikom inštruktorov, koordináciou celej činnosti. Vykonávanie BV bolo preto ešte v roku 1940 pozastavené do tej doby, kým HG nevytvorí dostatok inštruktorov a kým sa nevypracuje nový zákon o BV. Už na prelome rokov 1940/41 sa preto začali organizovať kurzy pre okresných a miestnych veliteľov HG. Všeobecná BV však bola napriek tomu zavedená až v roku 1943, prevádzala ju však už samotná armáda. Spoluprácu medzi HG a armádou často sprevádzali konflikty. Vyplývalo to zo vzájomnej rivality, mocenských ambícií HG, ale aj slabej odbornosti jej kádrov. Na verejnosti sa však obraz spolupráce medzi nimi javil inak. Svedčia o tom početné národné manifestácie, vojenské oslavy, či športové akcie.⁵⁹

Slovenská armáda sa od začiatku potýkala s problémami s modernizáciou zastaranej výzbroje. Požiadavky na prezbrojenie nemeckou technikou však boli reflektované len minimálne. Najviac sa nedostatky pociťovali v útočnej vozbe a letectve. Vo výzbroji práporu útočnej vozby boli po 14. marci nasledujúce typy ťažkých zbraní: OA vz. 27, vz. 30, tančíky vz. 33, tanky LT vz. 34, LT vz. 35, KPÚV 37 mm vz. 34 a vz. 37 M. V rokoch 1939 – 1940 k útočnej vozbe patrili tiež čs. pancierový vlak. Najvýhodnejším riešením modernizácie týchto zbraní sa ukazoval nákup nových tankov v protektorátnych zbrojovkách. Začiatkom roku 1940 objednalo MNO desať kusov ľahkých tankov Praga LT vz. 38, ktoré boli po okupácii vyrábané pre Wehrmacht pod názvom Pz.Kpfw. 38 (t). V auguste sa rozhodlo zakúpiť tiež ďalších 21 kusov LT vz. 40. Čiastočnú modernizáciu prinieslo aj zavedenie nemeckých rádio-

59 BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 110-122.

staníc, tiež zariadení pre vnútornú komunikáciu tankových osádok.⁶⁰ Tiež slovenské letectvo sa pri formovaní v roku 1939 nachádzalo v zlej situácii. Veľa lietadiel zhabala nemecká armáda, dopĺňali sa preto nákupom z bývalej čs. produkcie. Slovenské letectvo sa najviac spoliehalo na stíhacie lietadlá Avia B-534 a pozorovacie lietadlá a ľahké bombardéry Letov Š-328.

S otázkou materiálneho zabezpečenia úzko súvisí rozvoj zbrojnej výroby. Je známe, že zbrojný priemysel na Slovensku bol zapojený do vojnového úsilia nacistického Nemecka. Tejto otázke sa venovať nebudem, zaslúžila by si samostatnú pozornosť.⁶¹

Prestavba armády v roku 1940 sa niesla pod taktovkou Nemeckej vojenskej misie, napriek počiatočnej nespokojnosti ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ktorý sa obával jej prílišného zasahovania do kompetencie MNO. Výsledkom bola nová organizácia armády v októbri 1940 podľa nemeckého vzoru. Tou sa zrušilo HVV a vzniklo Veliteľstvo pozemného vojska (VPV) (V – gen. II. tr. A. Čunderlík) v Banskej Bystrici a Veliteľstvo vzdušných zbraní (VVZ) (V – pplk. let. Július Smutný, od 4. 11. gen. II. tr. A. Pulanich – zároveň veliteľa Vzdušného úradu) v Bratislave mimo rámca MNO. Tým sa prenieslo viac kompetencií na podriadené orgány, ktoré pritom mohli Nemci priamo koordinovať. VPV spolu s VVZ a inšpektorom armádných škôl (plk. gšt. Augustín Malár) podliehali veliteľovi armády, ktorým bol samotný minister. Priamo ministrovi sa podriadila novo vytvorená Vojenská správa (V – gen. II. tr. A. Pulanich), ako aj Vzdušný úrad, Hlavný vojenský súd a Hlavný vojenský prokurátor. Veliteľ armády mal Štáb veliteľa armády (náčelníkom Štábu bol pplk. gšt. Štefan Tatarko). Jemu mal podliehať aj novo vytvorený Pracovný zbor MNO.

VPV podliehalo Veliteľstvo 1. divízie v Trenčíne (V – plk. del. Jozef Turanec) a Veliteľstvo 2. divízie v Prešove (V – plk. gšt. Rudolf Pilfousek). Divízia v Banskej Bystrici bola zrušená. Znížený bol aj počet peších plukov (zložené z veliteľstva a dvoch práporov, dočasne náhradného) na 6. Zrušené boli tiež iné útvary a jednotky. Názov telegrafné vojsko bol zmenený na

60 FRANCEV, V.: c.d., s. 106-109.

61 Bližšie pozri napr. KATREBA, Z.: Československá zbrojná výroba na Slovensku v 30. a 40. rokoch 20. storočia (predstavy a realita). In: Československá armáda 1939 – 1945 (plány a skutočnosť). Príspevky z mezinárodnej konferencie 22. – 23. júna 2002. Praha 2003, s. 161-165; NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In: Vojenská história, roč. 10, 2006, č. 4, s. 109-125; KATREBA, Z.: Vojenská továreň 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostolnoch (1939 – 1940) In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 29-51.

„spojovacie vojsko“ a ženijné vojsko“ na „pionieri“ podľa nemeckého vzoru. Útočná vozba sa stala samostatnou zbraňou. Zložky pozemnej armády boli rozdelené na divízie, zborové, (patrili priamo pod VPV) a armádne (podliehali priamo MNO).⁶²

Divízne útvary, jednotky a orgány služieb

1. divízia (zbrane) – p.pl. 1 (SV – Bratislava), p.pl. 2 (SV – Trenčín), p.pl. 3 (horský) (SV – Zvolen), JPO 1 (SV – Bratislava), del. pl. 1 (SV – Topoľčany), spojovací prápor 1 (SV – Nové Mesto nad Váhom), pioniersky prápor 1 (SV – Trenčín), automobilový prápor 1 (SV – Nitra); **2. divízia (zbrane)** – p. pl. 4 (horský) (SV – Liptovský Sv. Mikuláš), p.pl. 5 (SV – Levoča), p.pl. 6 (SV – Prešov), JPO 2 (SV – Michalovce), del. pl. 2 (SV – Ružomberok), spojovací prápor 2 (SV – Prešov), pioniersky prápor 2 (SV – Michalovce), automobilový prápor 2 (SV – Prešov).

Čo sa týka orgánov služieb, v podriadenosti každej divízie bola vojenská nemocnica, zbrojnica a proviantný sklad.

Zborové útvary a jednotky (podriadené priamo VPV v Banskej Bystrici)

Zbrane – pluk útočnej vozby (SV – Turčiansky Sv. Martin), del. pl. 11 (SV – Žilina), del. pl. 12 (SV – Kežmarok), pioniersky prápor 11 (SV – Nové Mesto nad Váhom), spojovací prápor 11 (SV – Turčiansky Sv. Martin), automobilový prápor 11 (SV – Banská Bystrica), asanačná rota (SV – Zemianske Kostolány).

Pomocné vojsko – Vojenská nemocnica 11 v Ružomberku, Proviantný sklad 11 vo Zvolene, Zborový pioniersky park v Novom Meste nad Váhom, Zborový spojovací park v Novom Meste nad Váhom, Zborový automobilový park v Trenčíne.

Ústavy – Stredisko pre výcvik remontníctva v Liptovskom Sv. Mikuláši.

Vojenské úrady – vojenské sudy (Bratislava, B. Bystrica, Poprad), vojenský prokurátor (Bratislava, B. Bystrica, Poprad), Vojenská trestnica v Bratislave, vojenské väznice (Bratislava, B. Bystrica, Poprad).

Vojenské školy – Vojenská pechotná škola v Pezinku, Vojenská del. škola v Bratislave, Zbrojná škola v Turčianskom Sv. Martine, Vojenská podkováčska škola v Bratislave.

Vojenské výcvikové tábory – pri Lešti, Smrekovica, Kamenica.

62 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940 – 1942, škatuľa 21, č.j. 163600, organizácia armády.

Armádne jednotky

Zbrane – Vojenská stráž prezidenta republiky v Bratislave.

Pomocné vojsko – Ústredná zbrojnica v Trenčíne (odbočky Nemšová, Nováky), Vojenský zdravotnícky sklad v Liptovskom Sv. Mikuláši, Sklad intendantného materiálu vo Vrútkach.

Ústavy – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostoľanoch (odbočka Žilina), Vojenský zemepisný ústav v Bratislave, Vojenský žrebčinec v Horných Motešiciach, vojenské kúpeľné ústavy (Piešťany, Trenčianske Teplice), vojenské zruby (Javorníky, Smokovce, Smrekovica).

Vojenské úrady – Hlavný vojenský súd v Bratislave, Hlavný vojenský prokurátor v Bratislave, 12 doplňovacích okresných veliteľstiev, vojenské dozorné úrady (Dubnica nad Váhom a Považská Bystrica).

Vojenské školy – Vysoká vojenná škola v Bratislave, Vojenská akadémia v Bratislave, Škola pre záložných dôstojníkov v Bratislave.

Veliteľstvo vzdušných zbraní – letecký pluk (SV – Piešťany, tri spravodajské letky a II. peruť zložená z 3 stíhacích letiek, letecká škola, letecký park, správa letísk), del. protiletadlový pluk (SV – Trenčín-Zlatovce), oddiel vzdušného spravodajstva (SV – Piešťany).

Súčasťou reorganizácie bola aj zmena názvov hodností a ich poradia. Bol zriadený Zbor vojenských poddôstojníkov z povolania, ktorý preberal úlohy rotmajstrovského zboru. Hodnosti boli ustálené nasledovne: *mužstvo*: strelník (vojak bez hodnosti), slobodník, desiatnik; *poddôstojníci*: čatník, rotník, zástavník, *nižší dôstojníci*: dôstojnícky zástupca ašpirant, poručík, nadporučík, stotník; *vyšší dôstojníci*: major, podplukovník, plukovník; *generáli*: generál II. triedy, generál I. triedy. K tomu treba pripočítať aj hodnosti rotmajstrov, ktorí boli ponechaní na doslúženie.⁶³ Súčasne vyšli tiež nové Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného zboru.

Uvedená organizácia slovenskej armády platila, až na niektoré zmeny až do začiatku roku 1944. Viaceré nedostatky napr. vo výcviku, či materiálnom zabezpečení sa však v sledovanom období vyriešiť nepodarilo. V konečnom dôsledku sa to, viac či menej prejavilo už pri nasadení slovenskej armády vo vojne proti ZSSR v roku 1941.

63 Slovenský zákonník, nariadenie s mocou zákona č. 236 zo dňa 26. 9. 1940.